

AZƏRBAYCAN ELM FONDU

**Azərbaycan Elm Fondunun
“Qarabağ Azərbaycandır!” məqsədli qrant
müsabiqəsinin (AEF-MQM-QA-1-2021-4(41) qalibi
olmuş layihənin yerinə yetirilməsi üzrə**

1 İLLİK ELMİ-TEXNİKİ HESABAT

Layihənin adı: **Qarabağda "ağıllı şəhərlər": baxışdan reallığa**

Layihə rəhbərinin soyadı, adı və atasının adı: **Vəliyev Anar Məhəmməd oğlu**

Qrantın məbləği: **150 000**

Layihənin nömrəsi: **AEF-MQM-QA-1-2021-4(41)-8/08/5-M-08**

Müqavilənin imzalanma tarixi: **23 noyabr 2022-ci il**

Qrant layihəsinin yerinə yetirilmə müddəti: **24 ay**

Layihənin icra müddəti (başlama və bitmə tarixi): **01 dekabr 2022-ci il - 01 dekabr 2024-cü il**

Layihənin 1 il üzrə (rüb) məbləği:

Hesabatda aşağıdakı məsələlər işıqlandırılmalıdır:

1	Layihənin həyata keçirilməsi üzrə cari rübdə yerinə yetirilmiş elmi işlər
	<p>1. 2023-cü ilin dekabr - fevral ayları müddətində Bərdə, Ağcabədi və Tərtər rayonlarında Azərbaycanda cari vəziyyəti qiymətləndirmək və Azərbaycanda dayanıqlı və davamlı icma inkişafı prosesinin olmamasının səbəblərini aşkar etmək məqsədilə fokus qrup görüşləri keçirilmişdir. Fokus qrupun əsas diqqəti “Qarabağda dayanıqlı və davamlı icmanı necə yaratmaq olar?” sualı olmuşdur. Azərbaycanın Bərdə, Tərtər və Ağcabədi rayonlarından olan ümumilikdə yüz on yeddi məcburi köçkün icması üzvü ilə on dörd fokus qrup müsahibəsi keçirilmişdir.</p> <p>2. Ağıllı şəhər konsepsiyasının müəyyənləşməsi üçün bir sıra ədəbiyyat nəzərdən keçirilməsinə başlanılmış və Azərbaycan reallığında “Ağıllı şəhər” anlayışının tərifinin tapılmasının mühümlüyü müzakirə edilmişdir. Beləliklə, ağıllı şəhər/kənd konsepsiyası əsas olduğu nəticəsinə gəlinmişdir. Qarabağ regionunda davamlı inkişaf planları baxımından gündəliyin əsas bəndi “Ağıllı şəhər” anlayışının konsepsiyalaşdırılmasıdır. Azərbaycan prosesin başlanğıcıdadır; Prezident İlham Əliyev 2021-ci ilin aprelində “Ağıllı şəhərin/ağıllı kəndin inkişafı haqqında” Sərəncam imzalayıb. Sərəncam layihələrin keyfiyyətini, təhlükəsizliyini və səmərəliliyini artırmaq istifadə etməklə şəhər və kənd yerlərində göstərilən xidmətlərin informasiya texnologiyaları və səmərəli istifadənin təmin edilməsini nəzərdə tutur. Nəticəyə gəlinmişdir ki, Qarabağda ağıllı şəhər konsepsiyasının tətbiqinə ehtiyac var. Bakıda olsa bu konsepsiya əməliyyatları asanlaşdırmaq və asanlaşdırmaq üçün optimallaşdırma vasitəsi kimi işlənəlməlidir. Lakin Qarabağda nəqliyyat, kommunal xidmətlər və digər xidmətlər üzrə konsepsiya əhalinin yenidən bölgəyə cəlb edilməsi və onların rahat yaşayışını</p>

	<p>hədəfləməli. Konsepsiya sənədi də bu anlayışı səlisləşdirməlisir ki, bütün inzibati səviyyələrdə və bütün maraqlı tərəflər qrupları üçün daha uyğun və başa düşülən olsun.</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Qarabağ bölgəsinin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri və ağıllı şəhərlərin alətləri və komponentləri haqqında məlumatların toplanmışdır. 4. Ağıllı şəhərlərlə əlaqəli sosial-iqtisadi amillər barədə hesabat hazırlanmışdır (hesabat əlavə edilmişdir, Əlavə 1) 5. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə dair kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi (hesabat əlavə edilmişdir, Əlavə 2) 6. Davamlı şəhər konsepsiyasının araşdırılması. Azərbaycanda şəhərləri kontekstində davamlı şəhər çərçivəsinin tədbiqi mövzusunda araşdırma. Azərbaycanda şəhərlərə ümumi baxış, urbanizasiyada trendlər və proqnozlar, şəhərlərin əsas davamlılıq problemləri mövzusunda hesabatən hazırlanması. (hesabat əlavə edilmişdir, Əlavə 3)
2	<p>Layihənin həyata keçirilməsi üzrə planda nəzərdə tutulmuş işlərin yerinə yetirilmə dərəcəsi (cari rüb üçün, faizlə qiymətləndirməli)</p>
	<p>Cari il üçün planlaşdırılan işlərin 100% həyata keçirilmişdir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Layihə komandasının görüşü keçirilmiş və ətraflı layihə fəaliyyət planı hazırlanmışdır. Fəaliyyət planında iş bölgüsü aparılmış və layihə fəaliyyətləri cədvəlləşdirilmişdir. • Fokus qrup sualları müəyyənləşdirilmiş, tədqiqat metodu seçilmiş və 3 regionda fokus qrup görüşləri keçirilmişdir. • Qarabağ bölgəsinin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri və ağıllı şəhərlərin alətləri və komponentləri haqqında məlumatların toplanılması həyata keçirilmişdir. • Ağıllı şəhərlər mövzusunda beynəlxalq təcrübə araşdırılmışdır. • Qarabağ bölgəsinin sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə dair kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır. • Davamlı şəhərlər mövzusunda beynəlxalq təcrübə araşdırılmışdır. Azərbaycanda şəhərlərə ümumi baxış, urbanizasiyada trendlər və proqnozlar, şəhərlərin əsas davamlılıq problemləri mövzusunda hesabatən hazırlanmışdır.
3	<p>Hesabat dövründə alınmış elmi nəticələr, onların yenilik dərəcəsi</p>
	<p>Layihə icrası çərçivəsində əldə edilmiş elmi nəticələr:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ağıllı şəhər konsepsiyası araşdırılmışdır <p>Azərbaycan hökuməti çətin inkişaf problemlərinin həlli kimi ağıllı şəhər/kənd inkişafı prosesini başlatmışdır (Vəliyev, A., 2022). Yerli əhalinin repatriasiya olunacağı müharibədən sonrakı ərəzidə sıfırdan ağıllı şəhər və kəndlərin qurulmasına dair ədəbiyyat praktiki olaraq yoxdur ki, bu da bu tədqiqatı unikal və vacib edir. Ağıllı şəhər və ya kəndi sıfırdan qurmaq, mövcud şəhəri və ya kəndi ağıllı hala gətirməklə müqayisədə üstünlükləri və mənfi cəhətləri var. Birincisi, səlahiyyətli şəhər landşaftını sıfırdan planlaşdırır və onu ən aktual ehtiyaclara uyğunlaşdırma bilir və uyğunlaşdırır. “Kətanın boşluğu” böyük çeviklik təmin edir və xüsusilə İT həlləri üçün sınaq mühiti yaradır. “Başdan-başa” şəhər və kəndlər ağıllı infrastruktur və fiziki infrastrukturunu daha sıx əlaqələndirməyə və ən yaxşı həlləri tapmaq üçün sınaq-yanılma yolu ilə çoxsaylı təcrübələr keçirməyə imkan verir (Carvalho, 2015). Halbuki, ikincidə köhnə infrastruktur ya yenidən qurulmalı, ya da yenilənməlidir və yaradıcı yollarla inteqrasiya edilməlidir (Demos Helsinki,</p>

Futurizm, 2016), bu, öz başına bir problemdir. Qarabağda ağıllı şəhər konsepsiyasına Bakıdakına fərqli yanaşma lazımdır. Əgər Bakıda bu konsepsiya tranzaksiyaların, nəqliyyatın, kommunal xidmətlərin idarə edilməsinin və digər xidmətlərin asanlaşdırılması və asanlaşdırılması üçün optimallaşdırma aləti kimi işlənməlidirsə, Qarabağda bu konsepsiya əhalinin yenidən regiona cəlb edilməsi və onların həyatının rahatlaşdırılması məqsədlərinə xidmət etməlidir (Vəliyev). , A., 2022). Bu fərq ağıllı şəhərlərin və kəndlərin sıfırdan qurulması ilə nəticələnir, daha effektiv və qənaətcildir, buna görə də bu metodun üstünlüyü hesab edilə bilər. Qarabağda ağıllı kəndlərin uğuru təkə Azərbaycanca deyil, həm də böyük regionda paradıqmaları dəyişdirir, saysız-hesabsız ölməkdə olan kəndlərə yeni nəfəs almağa kömək edə bilər (İsmayılova, N., 2022). Bununla belə, bütün dünyada sıfırdan qurulan ağıllı şəhərlərə daha yaxından nəzər saldıqda, üstünlükləri ləğv etmək üçün kifayət qədər vacib olan ümumi bir çatışmazlıq görə bilərik, yəni bu şəhərlərin sakinləri cəlb edə bilməməsi və icma. Şəhərlər mürəkkəb orqanizmlərdir və insanları nəyin cəlb edəcəyini və arzu olunan nəticələrin əldə edilməsinə kömək edəcəyini, nəyin isə uğursuz olacağını təxmin etmək praktiki olaraq mümkün deyil.

- Ağıllı şəhərlərin meyarları müəyyənəşdirilmişdir:

- Funksional Perspektiv

1. Planlı və əlaqəli şəhər artımı
2. Düzgün Satınalma Strategiyası
3. Güclü Layihə İdarəetmə Planı
4. Əməliyyat Modeli
5. Maliyyə Strukturlaşdırılması və Planlaşdırma

- Texnologiya Perspektivi

1. Əsas İnfrastruktur Şəbəkə Magistral
2. Sensorların və Ötürücülərin sahədə tətbiqi
3. Analitika vasitəsilə qərarların qəbulu
4. İntegrasiya edilmiş Ümumi Əməliyyat Şəkli
5. Yeni Rəqəmsal Texnologiyalar

- Dayanıqlı şəhər konsepti araşdırılmışdır

Azərbaycan hökuməti çətin inkişaf problemlərinin həlli kimi ağıllı şəhər/kənd inkişafı prosesini başlatmışdır (Vəliyev, A., 2022). Ağıllı şəhər/kənd konsepsiyası Qarabağ regionunda davamlı inkişaf planları baxımından əsas gündəm məsələsidir. Bu “Ağıllı davamlı şəhər” konsepsiyasını anlamağ və onu Azərbaycan kontekstində işlək vəziyyətə gətirməyi zəruri edir. Qarabağda bu yeni qurulan ağıllı şəhərlər əhalinin yenidən bölgəyə cəlb edilməsi və onların yaşayışının rahat və davamlı olması məqsədlərinə xidmət etməlidir.

Ağıllı şəhər hədəf qrup kimi şəhərləri və icmaları seçən, regionda yaşayış və iş tərzini təkmilləşdirən, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını (İKT) yayan və daha da əhəmiyyətli **davamlılığa** nail olan tətbiqlər və texnologiyalar kimi müəyyən edir. Ağıllı şəhərlər bir çox halda davamlılıq problemlərinin mümkün həlli kimi ortaya çıxır və davamlı gələcək üçün vacib hesab olunur.

Bunları nəzərə alaraq layihə komandası tərəfindən layihə rəhbəri Dr. Anar Vəliyevin nəzarəti

	<p>altında davamlı şəhərlər mövzusunda beynəlxalq təcrübə araşdırılmışdır. Azərbaycanda şəhərlərə ümumi baxış, urbanizasiyada trendlər və proqnozlar, şəhərlərin əsas davamlılıq problemləri mövzusunda hesabatən hazırlanmışdır.</p>
<p>4</p>	<p>Layihənin yerinə yetirilməsi zamanı istifadə olunan üsul və yanaşmalar</p> <p>I. Tədqiqat keyfiyyətli tədqiqat dizaynından istifadə edir və ilkin məlumatların toplanması üçün dərin ekspert müsahibəsi və fokus qrup müsahibə üsullarından istifadə edir. ADA Universiteti ikinci dərəcəli məlumatların, yəni hesabatların və tədqiqat nəticələrinin təftişi və istifadəsi ilə yanaşı, tədqiqat həm də dərinləşdirilmiş ekspert müsahibələri və fokus qrup müsahibələri vasitəsilə ilkin məlumatları toplayır.</p> <p>Fokus-qrup müsahibələri ayrı-ayrı cins və yaş qrupları formatında təşkil edilmişdir, yəni qruplar 18-39 və ya 40+ yaş qrupları olan kişi və ya qadınlara bölünmüşdür. Ümumilikdə, fokus qrup müsahibələrində şəhər və kənd yerlərindən olan 117 məcburi köçkün iştirak etmişdir. Fokus qrup müzakirələri zamanı iştirakçılar öz demoqrafik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq üçün qısa sorğuda da iştirak ediblər.</p> <p>Tədqiqat üçün standartlaşdırılmış, yarı-strukturlaşdırılmış, açıq tipli müsahibə metodundan istifadə edilmişdir. Əhatəli ekspert müsahibəsi hissəsi üçün müsahibələrin fərdi perspektivlərini araşdırmaq və mövzunu dərinləndirməyə başa düşmək üçün beş açıq sual hazırlanır. Hər müsahibə üçün təxminən qırx-altmış dəqiqə vaxt ayrıldı; müsahibələrin çoxu audioyazılı və sonra qeydə alınmış, bəziləri üçün isə birbaşa qeydlər aparılmışdır. Dərin ekspert müsahibə sualları, fokus qrup müsahibə sualları və sorğu sualları ilə əlavədə təqdim olunur.</p> <p>Fokus qrup müzakirələri zamanı iştirakçılara şəhər və ucqar rayonlardan olan məcburi köçkünlər, eləcə də artıq köçkün olan məcburi köçkünlər arasında müqayisəli nəticə çıxarmaq üçün iştirakçıların demoqrafik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq məqsədi ilə qısa sorğu da paylanmışdır.</p> <p>A. Ekspert müsahibəsi sualları</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Müstəqil Azərbaycan tarixində (yəni son 30 il ərzində) Azərbaycanda icma quruculuğu mədəniyyəti olubmu, hal hazırda varmı? 2. Qaçqın və məcburi köçkünlərin son 30 ildə dayanıqlı icma formalaşdırma bilməməsinin səbəblərini nədə görürsünüz? 3. Dayanıqlı icmanın yaranması üçün hansı faktorlar mövcud olmalıdır/vacibdir? 4. “Böyük Qayıdış” nəticəsində Qarabağda dayanıqlı icmanın formalaşması üçün mühim olan faktorlar hansılardır? 5. Qarabağda dayanıqlı icmanın quruculuğuna dəstək məqsədi ilə Azərbaycan hökuməti hansı addımları atmalıdır? 6. “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində Qarabağa geri dönməyə məcburi köçkünlər sizcə hansı problemlərlə üzləşəcəklər/üzləşə bilirlər? 7. Sizin fikrinizcə, Qarabağa qayıtdıqdan sonra insanlar qarşılaşdıqları problemlərin həllində hər hansı bir dövlət qurumuna (bələdiyyə, icra hakimiyyəti, nazirliklər və s.) müraciət etmədən özləri səfərbər olub problemlərini hansı yollarla həll edə bilirlər? 8. Qarabağda dayanıqlı icmanın quruculuğuna dəstək məqsədi ilə Azərbaycan hökuməti hansı addımları atmalıdır? <p>A. Məcburi köçkünlərlə fokus qrup sorğu sualları</p>

1. Neçə yaşınız var? (Zəhmət olmasa, dəqiq yaşınızı yazın) (Və ya dəqiq yaşınızı qeyd etmək istəmirsinizsə, lütfən, yaş aralığı seçimindən birini seçin)
18–39 ; 40+
2. Zəhmət olmasa, cinsinizi qeyd edin
Qadın Kişi
3. Bitirdiyiniz ən yüksək təhsil pilləsi hansıdır?
  - Təhsilim yoxdur
  - İbtidai təhsil (1-4-cü siniflər) Ümumi orta təhsil (1-9-cu siniflər) Tam orta təhsil (1-11-ci siniflər)
  - Peşə təhsili
  - Ali təhsil – Bakalavr Ali təhsil – Maqistratura
  - Ali təhsil - Doktorantura
4. Hal-hazırda işləyirsinizmi?
a) Bəli b) Xeyr
5. Ailənizin maddi-sosial vəziyyətini necə təsvir edərdiniz?
a) Yaxşı b) Qənaətbəxş c) Çətin d) Çox çətin
6. Rəsmi məcburi köçkün statusunuz varmı?
a. Bəli b) Xeyr
7. Rəsmi əlillik statusunuz varmı?
a) Bəli b) Xeyr

II. Qarabağ bölgəsinin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri mövzusunda məlumatların toplanması

Ağıllı şəhərlərin inkişafı üçün müxtəlif amillər vacib ola bilər, çünki onlar şəhərlərin innovativ fəaliyyətinə bağlıdır. Bu hesabatda biz əsasən ağıllı şəhərlərlə əlaqəli sosial-iqtisadi amillərdən danışacağıq. Burada istifadə edilən faktlar daha çox agentlik qeydlərinə əsaslanır (həmçinin inzibati qeydlər və arxiv qeydləri adlanır). Qiymətləndirmələr üçün agentlik qeydlərinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, verilənlər ehtimal ki, artıq mövcuddur və beləliklə, yeni bahalı məlumatların toplanması səylərinə ehtiyacı aradan qaldırır (Newcomer, et al 2004). **Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından istifadə edəcəyik. Tədqiqatımız üçün beş əsas amil toplanmış və Cədvəl 1-də göstərilmişdir.** Bu amillər Duygan və digərlərinin (2022) apardığı tədqiqata uyğun olaraq seçilmişdir.

Cədvəl 1. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər

Əhalinin sayı (ilin sonuna, min nəfər)
Təbii artım, nəfər
İşə fəaliyyəti göstərən sahibkarlıq subyektlərinin sayı, vahid
Əyani ümumi təhsil müəssisələrinin sayı
Orta hesabla əhalinin hər nəfərinə düşən (ümumi sahə, kv.m.)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2022)

Nümunəmizə 2 iqtisadi rayondan panel məlumatları daxildir. Cədvəl 4-ə əsasən (əlavə), maksimum 84 müşahidə istifadə oluna bilər. İki iqtisadi rayon analizə daxil ediləcəkdir: Qarabağ iqtisadi rayonu və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu. 84 müşahidənin 54-ü Qarabağla, 30-u isə Şərqi Zəngəzurla bağlıdır.

Təhlil zamanı 14 region nəzərə alınacaq. Ölçətan olan illər 2015-ci ildə başlayıb 2021-ci ildə başa çatır.

Proqnozlaşdırılan əhali rəqəmləri 27,8 min nəfərdən 205,8 min nəfərə qədərdir. Bundan əlavə, proqnozlaşdırılan əhalinin orta göstəricisi 87,9 min nəfərdir. Ən aşağı əhali 2015-ci ildə (27,8 min) Xocalıda, ən çox isə 2021-ci ildə (205,8 min) Ağdamda qeydə alınıb. Əhali artımı çox dəyişkəndir. Əhaliyə əlavə olunan əhalinin orta sayı 659 nəfərdir. Nümunəmizdə 2015-ci ildə ən yüksək əhali artımı Ağdam (2590 nəfər), 2020-ci ildə isə Xankəndi (21 nəfər) ən aşağı göstəriciyə malikdir. Xidmət sektoru 2015-ci ildə Ağdamda ən aşağı 26 nəfəri və 2021-ci ildə Ağcabədidə ən yüksək 241 nəfəri əhatə edir. Xidmət sektoru üçün orta dəyər 113-dür. 12 ilə 135 arasında məktəb var. Ən çox məktəb Ağdamda (135), ən az isə Xocalıda (12) var. 2020-2021-ci illərdə Ağdamın şəhər sıxlığı adambaşına 5,9 kvadratmetr, 2017-2018-ci illərdə Bərdənin şəhər sıxlığı isə adambaşına 22,8 kvadratmetr yüksək səviyyədə olub. Əhalidə bir nəfərə düşən orta sahə 15,6 kvadratmetrdir

Məzmun təhlilindən əldə etdiyimiz məlumatlara əsasən, digər iqtisadi zonalara da baxacağıq. Məzmun araşdırmalarımıza Bakı şəhəri və yeddi iqtisadi rayon daxildir. Həmin rayonların məktəblərində indiyədək həyata keçirilən bir çox innovativ layihələrə baxdıq. Məsələn, Cədvəl 8 göstərir ki, Ağdaş və Bakıdan olan şagirdlərin cəmi iki layihəsi, digər bölgələrdən olan tələbələrin isə hər birinin bir layihəsi var idi. Ağdaşda uğurla nəticələnən layihələr ağıllı stul və ağıllı sinif oldu. Ağıllı körpü ideyasına Astara rəhbərlik edib. Ağıllı büdcə və ağıllı ev layihələri Bakıdan olan şagirdlərin təşəbbüsü ilə həyata keçirilib. Məsələn, Qubadan olan şagirdlərin ağıllı yollarla bağlı təşəbbüsləri, Oğuzdan olan şagirdlərin isə ağıllı evlərlə bağlı layihələri var idi. Naxçıvan və Gəncədən olan şagirdlər ağıllı ev ideyaları ilə uğur qazanarkən, Neftçala şagirdləri ağıllı kənd təklifi irəli sürdü.

Məlumatların toplanması prosesi və məhdudiyyətlər

1. Yerli səviyyədə mövcud kəmiyyət məlumatlarının nəzərdən keçirilməsi və Azərbaycanın şəhər kontekstinə uyğun olaraq göstəricilərin seçilməsi
2. Kəmiyyət məlumatlarının olmaya biləcəyi boşluqları doldurmaq üçün uyğunlaşdırılmış keyfiyyət qiymətləndirməsi
3. Yerli kontekstə uyğunlaşdırılmış məqsədlərin müəyyən edilməsi (kameral təhlil və yerli müsahibələr əsasında)

III. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə dair kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi və tədqiqat boyunca nəzərdə tutulacaq ənənəvi iqtisadi modellərinə uyğun əsas istehsalat faktorları və meyarlar müəyyənləşdirilmişdir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə dair kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi

Ağıllı şəhərlərin inkişafı üçün müxtəlif amillər vacibdir, çünki onlar şəhərlərin innovativ və iqtisadi fəaliyyətinə bağlıdır. 3-cü rüb ərzində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin sosial və iqtisadi xüsusiyyətlərinə dair təhlil və qiymətləndirmə nəticəsində hazırlanmış hesabatda əsasən ənənəvi iqtisadi modellərinə uyğun əsas sosial-iqtisadi faktorlar və meyarlar və onların ağıllı şəhərlərə əlaqəsi haqqında danışmışdıq. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatımız üçün səqqiz əsas amil toplanmış və Cədvəl 2-də göstərilmişdir. Bu amillər 2-ci rübün hesabatında ilk dəfə dəqiqlik olunmuş, hal-hazırkı hesabatda genişlənmişdir.

Cədvəl 2. Ənənəvi iqtisadi modellərinə uyğun əsas istehsalat faktorları və meyarlar

Əhalinin ümumi sayı
İşçi qüvvəsinin sayı
Məşğul əhalinin sayı
Torpaq resurslarıdır
Orta hesabla hər adambaşına düşən ümumi torpaq sahəsidir
Təhsil və səhiyyə sistemi
Sənaye müəssisələrinin sayının və sənaye məhsullarının dəyəri
Biznes mühitinin inkişafı indeksi

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2022)

Analiz iki iqtisadi rayondan məlumatlar analiz olunub, cədvəl və qrafiklər hazırlanıb. İki iqtisadi rayon analizə daxil ediləcəkdir: Qarabağ iqtisadi rayonu və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu. Təhlil zamanı 14 region nəzərə alınmışdır. Əlçatan olan illər 2015-ci ildə başlayıb 2022-ci ildə başa çatır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə əsas iqtisadi sektorlarının kənd təsərrüfatı və dağ mədəni sənayesinin olduğunu və bu sektorların əmək tutumlu olduğunu nəzərə alsaq, iqtisadi planlaşdırmada əhali sayının təhlili çox vacibdir. Qrafik 1. Qarabağ iqtisadi rayonunda əhalinin rayonlar üzrə ümumi sayının dinamikasını və Qrafik 2. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda əhalinin rayonlar üzrə ümumi sayının dinamikasını xətti qrafik ilə əks etdirir. Bütün rayonlarda əhalinin ümumi sayında 2015-2021 ci illər ərzində artım müşahidə edilsə də, bir çox rayonlarda bu artım sürətli tempə olmamışdır. Ən kəskin artım faiz nisbətində Ağdam və Kəlbəcər, ən az artım isə Qubadli və Zəngilan rayonlarına aiddir.

Məşğul əhalinin sayının statistik təhlili də sosial-iqtisadi potensialın qiymətləndirilməsi üçün vacibdir. Qrafik 3 də rayonlar üzrə qurulmuş xətti qrafikə əsasən deyə bilərik ki, Qarabağ iqtisadi rayonunda məşğul əhalinin ən yüksək statistik göstəricisi Ağdam rayonunda müşahidə edilir. Ən az məşğul əhali isə Xocalı və Şuşa rayonlarındadır. Eyni dinamika Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun rayonlarında da müşahidə edilir. Təhlil edilən zaman aralığında, rayonların hər birində məşğul əhalinin sayında artım olmuşdur. Faiz nisbətində ən yüksək artım Kəlbəcər rayonunda məxsusdur.

Orta hesabla hər adambaşına düşən ümumi torpaq sahəsi göstəricisinin böyük olması iri təsərrüfat subyektlərinin yaranmasına və turizm, kənd təsərrüfatı, və dağ mədəni kimi sənayelərin inkişafına səbəb olur. Müasir texnologiyaların və innovativ metodların tətbiqi hədəflənən sahələrdə yüksək məhsuldarlığa nail olmağa imkan verəcəkdir.

Təhsil və səhiyyə sistemi də dayanıqlı və uzun müddətli inkişaf və ağıllı şəhər konsepsiyasının müvəffəqiyyətli icrası üçün çox vacibdir. Bu səbəbdən hər iki sahə üzrə mövcud statistik göstəricilərin təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Qrafik 6 da hər bir rayon üçün təhsil müəssisələrinin sayı verilmişdir. Ən çox təhsil müəssisəsi Ağdam və Kəlbəcər rayonlarına məxsusdur. Ən az təhsil müəssisəsi isə Xocavənd və Xocalı rayonlarına aiddir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında səhiyyə sisteminin cari vəziyyətini əks etdirən statistik göstəricilər Qrafik 7 də verilmişdir.

Qrafik 9 da Qarabağ iqtisadi rayonunda olan sənaye müəssisələrinin 2015-2021 ci illər arasındakı sayının dinamikası verilmişdir və gədiyimiz nəticə budur ki bu illərdə bütün rayonlarda sənaye məhsullarının sayında artım müşahidə edilmişdir. Faizlə götürülsə, ən yüksək artım dinamikası Ağdam rayonuna

	<p>məxsusdur. Bu səbəbdən, Ağdam rayonunda ağıllı şəhər konsepsiyasının və dövlət proqramlarının düzgün təşkili və müvəffəqiyyətli icrası həmin rayonun və ümumiyyətlə Qarabağ iqtisadi rayonunda müsbət dinamika ilə artan sənaye müəssisələrinin sayını və istehsal olunmuş məhsulların dəyərini daha da artıracaqdır.</p> <p>Biznes mühitinin inkişafı biznesin davamlılığı üçün çox vacibdir. Bu, yeni aktivlər əldə etməyə, yeni texnologiyanın tətbiqinə və investisiyaları maliyyələşdirməyə kömək edir. Qrafik 11 də Qarabağ iqtisadi rayonun bəzi rayonları üçün biznes inkişaf indeksi verilmişdir</p> <p>Məlumatların təhlili prosesi və məhdudiyyətlər</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 2-ci rüb ərzində toplanmış kəmiyyət məlumatlarının emalı 2. 2-ci rüb ərzində toplanmış keyfiyyət məlumatlarının emalı 3. Əldə olan məlumatların əsasında təhlil 4. Əldə olunan təhlili əsasında ümumi vəziyyətdin qiymətləndirilməsi və imkan və problemlərin aşkar edilməsi
5	<p>Layihə üzrə elmi nəşrlər (məqalələr, monoqrafiyalar, icmallar, konfrans materialları, tezislər) (dərç olunmuş, çapa qəbul olunmuş və çapa göndərilmişləri ayrılıqda qeyd etməklə) <i>(surətlərini əlavə etməli!)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Dr Anar Vəliyev (ADA Universiteti) 51-ci İllik Şəhər İşləri Assosiasiyasının Konfransında iştirak edib. Konfrans ABŞ-ın Tennesi ştatının Nashville şəhərində baş tutub. Konfransın müddəti 26-29 aprel 2023-cü ildir. Anar Vəliyev konfransa Azərbaycanda Ağıllı Şəhərlər mövzusunda təqdimat etmişdir. Təqdimatın surəti və konfransda iştirakın təsdiqi məktubunun surəti əlavə edilmişdir. (Əlavə 4 və Əlavə 5) https://urbanaffairsassociation.org/conference/past-conferences/UAA-program_reducedSize.pdf (urbanaffairsassociation.org) • Cari ilin 18 – 22 sentyabr tarixlərində Dr Anar Vəliyev Latviyanın Riga şəhərində keçirilmiş “Keçiddən Sonra Şəhərlər – Post-Kommunist Dövlətlərin 10-cu Beynəlxalq Şəhərlərin Coğrafiyası” konfransında (Cities After Transition – 10th International Urban Geographies of Post-Communist States Conference https://www.cat2023.lu.lv/). Konfrans cərcivəsində çap olunmuş Abstraktlar kitabının sürəti əlavə edilmişdir. (Əlavə 6) • Dr Orxan Nadirov tərəfindən “Armenia’s Yeraskh Metal Smelting Plant. (Lack of) Readiness to Mitigate CO2 and Reduce Social Costs” mövzusunda məqalə hazırlanmışdır və çap olunmuşdur: https://idd.az/media/2023/12/04/idd_policy_biref_-_baghirova_nadirov_6_november_3.pdf Sürəti əlavə edilmişdir. (Əlavə 7)
6	<p>İxtira və patentlər, səmərələşdirici təkliflər <i>(burada doldurulmalı)</i></p>
7	<p>Layihə üzrə ezamiyyətlər</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bərdə, Tərtər və Ağcabədi rayonlarına ezamiyyət həyata keçirilmişdir. Ezamiyyətdə Dr Anar Vəliyev iştirak etmişdir.
8	<p>Layihə üzrə elmi ekspedisiyalarda iştirak <i>(burada doldurulmalı)</i></p>
9	<p>Layihə üzrə digər tədbirlərdə iştirak</p>

10	<p>Layihə mövzusu üzrə elmi məruzələr (seminarlar, konfranslar, dəyirmi masalar və s. çıxışlar)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dr Anar Vəliyev 51-ci İllik Urban Affairs Assosiasiyasının 26-29 aprel 2023-cü il tarixlərində Nashville Renaissance Hoteldə keçiriləcək konfransında təqdimatla çıxış etmişdir. <p>Urban Affairs Association (UAA) şəhər alimləri, tədqiqatçılar və ictimai xidmət mütəxəssisləri üçün beynəlxalq peşəkar təşkilatdır. Urban Affairs Association (UAA) hər yaz bir şəhər mərkəzində konfrans keçirir. Son konfranslar Montreal, Seattle, Baltimore, Çikaqo, Honolulu, New Orleans, Pittsburgh, San Francisco, San Antonio, Mayami və San Dieqoda keçirilib.</p> <p>Dr Vəliyev konfransda aşağıdakı mövzuda təqdimatla çıxış etmişdir: “Ağıllı şəhər” anlayışı və onun necə başa düşülə biləcəyi”. Bundan əlavə, Azərbaycanda və başqa yerlərdə ağıllı şəhər layihələrinin konseptuallaşdırılması və istismarı problemləri və onların layihəyə gətirib çıxara biləcəyi yollar haqqında danışacaqdır. Çıxışda həmçinin ölkədə ağıllı şəhər konsepsiyasının tətbiqi problemlərinə də toxunulmuşdur. Eyni zamanda ağıllı və dayanıqlı şəhərlərə dair ümumi baxışları və global istəkləri Azərbaycan kontekstinə necə uyğunlaşdırmağı müzakirə edəcəkdir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cari ilin 18 – 22 sentyabr tarixlərində Dr Anar Vəliyev Latviyanın Riga şəhərində keçirilmiş “Keçiddən Sonra Şəhərlər – Post-Kommunist Dövlətlərin 10-cu Beynəlxalq Şəhərlərin Coğrafiyası” konfransında (Cities After Transition – 10th International Urban Geographies of Post-Communist States Conference https://www.cat2023.lu.lv/) <p>Konfrans çərçivəsində Dr Vəliyev “Urban Futures in the times of disruption” panelində “Postsovet kontekstində ağıllı şəhərlərin lokallaşdırılması: Azərbaycan nümunəsi” mövzusu ilə çıxış etmişdir. Konfransın gündəliyi: əlavə edilmişdir (Əlavə 8)</p>
11	<p>Layihə üzrə əldə olunmuş cihaz, avadanlıq və qurğular, mal və materiallar (burada doldurulmalı)</p>
12	<p>Yerli həmkarlarla əlaqələr (burada doldurulmalı)</p>
13	<p>Xarici həmkarlarla əlaqələr (burada doldurulmalı)</p>
14	<p>Layihə mövzusu üzrə kadr hazırlığı (burada doldurulmalı)</p>
15	<p>Sərgilərdə iştirak (burada doldurulmalı)</p>
16	<p>Təcrübəartırmada iştirak və təcrübə mübadiləsi (burada doldurulmalı)</p>
17	<p>Layihə mövzusu ilə bağlı elmi-kütləvi nəşrlər, kütləvi informasiya vasitələrində çıxışlar, yeni yaradılmış internet səhifələri və s.</p> <p>Dr Anar Vəliyev Trend News Agency-yə Ağıllı kəndlər mövzusunda aşağıdakı suallar ətrafında müsahibə vermişdir: "Ağıllı kənd" nədir və Azərbaycan üçün nə vəd edir?</p>

Azərbaycanda icra olunmaqda olan "ağıllı kənd" in konsepsiyasını və tətbiq edilən konkret işi necə dəyərləndirirsiniz? Effekt varmı və ya olacaqmı?

Azərbaycanın daha hansı bölgələrində "Ağıllı kənd"lər yaratmaq mümkündür, potensial nədir və hansı sahələr daha perspektivlidir

"Ağıllı kənd" üçün risklər nədir? Yəni belə bir kənddə hansı risklər öncədən dəyərləndirilməli və ona qarşı tədbirlər görülməlidir?

Reallıqdır ki, rəqəmsal sektorda nə qədər müasir texnologiyaya sahib olsan da, onları işlədə bilən mütəxəssislərə ehtiyac var. Bu ehtiyacın təmin olunması üçün nələr edilməlidir?

O hesab edir ki, Ağalı kəndində nümunə kimi təqdim olunan "Ağıllı kənd" layihəsi effektiv oldu: "Camaat ora qayıda bilibsə, bu, digər keçmiş məcburi köçkünlər üçün yaxşı bir siqnaldır ki, onlar fərqli bir şəraitə qayıdırlar. Artıq onlar nümunəvi bir yerdə yaşayacaqlar. Bu kəndlərdə həyat tərzi fərqli olacaq. Ona görə də, mənim fikrimcə, psixoloji olaraq bu layihənin effekti var və olacaq. Onun iqtisadi effektini isə zaman göstərəcək. Nə mənada? Bir "ağıllı kənd" i yaratmaq, oradakı infrastrukturunu qurmaq bir az baha başa gələcək. Belə kəndlər bir neçə dənə və bir-birinə yaxın olmalıdır ki, infraquruluca az vəsait sərf olunsun. Bir kəndi yaratmaqla biz çox pul xərcləyirik və inanmıram ki, Azərbaycanda yüzlərlə belə kənd yaradıla bilər. Çünki bu, maddi cəhətdən mümkün deyil. Ona görə də siyasi və psixoloji tərəfindən baxaraq, deyə bilərəm ki, "ağıllı kənd" in effektivliyi var, onun iqtisadi tərəfini isə zaman göstərəcək".

A.Vəliyev qeyd etdi ki, "ağıllı kənd"lərin qurulması regiondan asılı deyil. Belə kəndləri hər bir rayonda yaratmaq olar. Sadəcə, buna tələbat və yanaşma olmalıdır.

"Yəni nəinki Qarabağda, ölkənin digər rayonlarında da belə kəndlər yaratmaq mümkündür. Sadəcə olaraq, Qarabağda hər şey sıfırdan yaradılır, infrastruktur sıfırdan qurulur. Ona görə orada "ağıllı kənd" tikmək rahatdır, nəinki mövcud olan kəndlərdə evləri dağıdıb yeni xətlər çəkmək. Bu baxımdan, Qarabağın hər bir yerində "ağıllı kənd"lər yaratmaq olar, sadəcə olaraq, baxmaq lazımdır ki, buna harada daha çox ehtiyac var. Yəni biz hara istəyirik ki, insanlarımız qayıtsın. Məsələn, bu gün vacib regionlarımızdan biri Laçın rayonudur. Burada "ağıllı kənd"lər yaradılmalıdır ki, insanlar oraya qayıtsınlar. Məncə, "ağıllı kənd"ləri bundan sonra Laçında - Zabux və Sus kəndlərində, Hadrutda və Şuşanın ətrafında yaratmaq bizim üçün çox faydalı olar", - o dedi.

Risqlərdən danışarkən, A.Vəliyev ilk olaraq vurğuladı ki, "ağıllı kənd"lərin salınması hər bir ölkəyə baha başa gəlir: "Bizim riskimiz odur ki, ola bilsin, 5-6 "ağıllı kənd" tikdik, sonra pulumuz qurtardı, nə edəcəyik?! Bu baxımdan, kəndi tikməzdən əvvəl fikirləşməliyik ki, bunu necə ucuzlaşdırıla bilər. İkinci mənada isə biz bu kəndləri nümunəvi kənd kimi yaradıırıq. Ola bilsin, biz Koreyadan, ABŞ-dən adam çağırırıq ki, biz "ağıllı kənd" yaradıırıq, gəlin bizə kömək edin. Halbuki, "ağıllı kənd" qurularkən o kənddə yaşayan insanlar özləri deməlidirlər ki, komfort həyatları üçün nə lazımdır. Ola bilər o kənddə yaşayan adam deyər ki, bizdən heç kim soruşmayıb bu kəndi necə görmək istəyir, bizi köçürdüblər və deyiblər ki, burada yaşamalısın. Ona görə gələcəkdə belə problemlər olanda insanlar orada yaşamaq istəməyəcək, çünki ona uyğun deyil. Məsələn, insanlar deyə bilər ki, mənə internet lazım deyil, klub, yaxud kinoteatr lazımdır. Ona görə də biz insanlardan soruşmalıyıq ki, bu "ağıllı kənd" necə görürsünüz, nə istəyirsiniz?".

Ekspert əlavə etdi ki, əhalinin sayı, sıxlığı az olan yerlərdə "ağıllı kənd" tikməyə gərək yoxdur. İnsanların

sayı 5-10 min olmalıdır ki, datanı yığarkən qərar verək: "Rəqəmsallıqla bağlı risklər də var, əlbəttə ki. Kiberhücumlar hər an ola bilər. Amma mən ən böyük risk kimi burada kiberhücumları yox, maddi məsələni görürəm. Bir neçə "ağıllı kənd" tikmək üçün maliyyə çatdırıla biləcəyikmi?"

"Ağıllı kənd" in əsas məqsədi insandır, texnologiya yox. Biz isə "ağıllı kənd"ə texnologiya kimi baxırıq. "Ağıllı kənd" yeni qərarvermə mexanizmi və insanlara bağlı olan bir yerdir"

Müsaibənin linki: <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3710799.html>

Layihə rəhbərinin imzası _____ Vəliyev Anar Məhəmməd oğlu

Tarix _____

QEYD: bütün hallarda uyğun olan bəndlər doldurulmalıdır.